

Ѓјуп Мушовић

Три бисера у долини Рашке

Долина Рашке била је стециште цивилизација пред-словенског доба, а са доласком Словена на Балкан седиште српског племенског савеза. Из тога савеза овде је конституисана, пре осам столећа, независна српска држава Рашка. Њен творац био је Стеван Немања, родоначелник немањиће династије. Под ореолом ове династије српска држава достигла је кулминацију и у четрнаестом веку била је једна од највећих европских сила тога доба.

Немања се одлучио, попут својих претходника, да изабере долину Рашке за своје престоловање, јер су ми ови брдски и шумом обрасли предели пружали најповољније услове за мирнији живот и безбеднију егзистенцију. У оно време а с обзиром на политичке прилике и степен технике, долина Рашке била је привлачнија од суседних, иако плоднијих, Шумадије и Косова.

Поред Немање овде (у долини Рашке) су имали своје престонице (Рас, Јелеч, Дугопоље, Дежеву) краљеви Стеван Првовенчани, Владислав, Радослав, Урош I и Драгутин. Краљ Милутин је пренео престоницу из Раца у Пауница и Скопљу. Очигледно, економски оснаженој и политички стабилнијој Србији, више су одговарали плоднији предели Косова и Македоније од планинских предела којима је ограничена долина Рашке. Било је то, с друге стране, оно доба када су мисли о борби за сопствени опстанак замењене експанзионистичким тежњама према југу.

У периоду док је у долини Рашке игзистирала немањића Србија, никла је овде Рашка школа у уметности која је понајвише аутохтона-више од оних који су је насликале. Рашка школа у уметности, манифестована у архи-

тектури, сликарству и вајарству, превазилазила је по свом значају ондашње националне границе и, знатно и незнатно, утицала на развој уметности других народа.

Бројни су остаци цивилизације, преднемањихког и немањихког периода, у долини Рашке. Неке од тих знаменитости, световне и сакралне природе, успеле су да преживе многе инвазије освајача и да пркосно одоле зубу времена. Друге су пак, пред рушилачким дејством стихије и варварских руку, морале да нестану или да се очувају само у рушевинама. Очувани су, у овим пределима, остаци ранијих и српских средњовековних утврђења и престоница: Раса, Јелеча и Дежеве, све у растојања чији пречник није већи од тридесетак километара. На нашу срећу у много бољем стању су нам очуване цркве и манастири из преднемањихког и немањихког периода од којих истичемо ове три:

По
в
е
ља

ПЕТРОВА ЦРКВА

Црква светих апостола Петра и Павла, или Петрова црква, налази се на северној периферији Новог Пазара. То је врло архаична и јединствена грађевинска целина о чијој се прошлости мало зна. Претпоставља се да је подигнута на месту неког ранијег илирског храма о чему говоре скоро пронађени златни и ћилибарски експонати, својина илирске принцезе из шестог века пре наше ере. Према предању ову цркву је подигао још апостол Тит у првом веку.

Оно што се сигурније зна о овој реткој и интересантној грађевини, то је да потиче из осмог века и да је једна од првих, (вероватно и прва) хришћанских институција код Срба. У периоду када српска црква није имала своју аутокефалност (пре 1219. г.) у Петровој цркви је било седиште епископије која је била непосредно потчињена Охридској архиепископији. После стицања аутокефалности Петрова црква је и даље остала седиште епископа.

Петрова црква била је седиште око које се одвијао политички живот, нарочито у Немањино доба. Родоначелник Немањића, крштен је у православном духу у овој цркви пред ступање на престо. Поред Петрове цркве одржани су познати оредњовековни сабори од којих су посебно интересантни они када је донета одлука о протеривању јеретика — богумила из Рашке и кад је Немања абдицирао. Предајући престо 1196. године свом средњем сину Стефану, нешто касније названом Првовенчаном, Светан Немања је одржао код Петрове цркве беседу:

„Чеда моја драга и одгајена мноме, ево знано је свима вама како бог својим промислом постави мене да владам над вама, и како у почетку нађох упропашћену земљу, и помоћу божјом и пресвете владичице наше Богородице колико сам моћи имао, не лених се, нити мира себи дадох

докле све не поправих. И божјом помоћу придодох вам и у дужину и у ширину, што је свима знано. Све вас, као и своју децу, однеговах ,ево до сад, и научих вас како да се држите правоверне вере. Многи иноплеменци усташе на ме и нападоше ме као пчела саће, али именом Господњим противљах им се и одолех им. Тако и ви, чеда моја драга, не заборавите учења својега и правовернога закона, мноме установљеног. Јер, овога држећи се, имаћете бога за помоћника себи и пресвету Госпођу Богородицу, и моју ако и грешну молитву. А сада отпустите мене, господара свога, с миром, да виде очи моје спасење, које је спремио пред лицем свога света на откриће народима и у славу вама, пастви мојој. Јер видим како је све што је човечје таште, како неће преостати после смрти, неће преостати богатство, нити ће сићи слава, јер кад дође смрт, све ово уништи.

Због тога се узалуд ценимо. Кратак је пут којим ходамо, дим је живот наш, пара, земља и прах. За мало се јавља, па брзо пропада. Зато је, уистину, све таштина. Јер овај живот сенка и сан, и низашта се не цени сваки земаљски, као што рекоше књиге. Када сав свет стечемо, онда се у гроб селимо, где су заједно цареви и убоги. Зато, чеда моја драга, пустите ме одмах да идем видети утехе Израилеве.“

За време турске владавине Петрова црква била је скоро стално активна. Тако је крајем петнаестог века уздигнута на степен митрополије, а њен митрополит Симеон постао је 1560. године охридски архиепископ. У осамнаестом веку боравио је у овој цркви Арсеније IV Јовановић-Шакабенда, пећки патријарх. Обновљена је 1718. године Служила је као градска црква (за Нови Пазар) све до средине деветнаестог века, када је престала да буде то, јер је 1867. године изграђена црква Светог Николе у Новом Пазару.

Црква свегих апостола Петра и Павла врло је стара грађевина. Основа храма је у облику крста-четворолиста са масивним зидовима, једним кубетом, по чијој су периферији уграђене галерије и са полукружном апсидом. Сликаство је очувано само у виду фрагмената. То сликарство је недавно проучено, и на основу најновијих претпоставки ради се како о врло старом српском фреско сликарству, тако и о живопису из неколико уметничких епоха.

ЂУРЂЕВИ СТУПОВИ

Западно од Петрове цркве, на растојању од свега два километра, налазе се Ђурђеви Ступови. Подигнути су на

једном истакнутом брду одакле се доминира погледом на широко пространство, ограничено планинама Голијом, Копаоницом и Рогозном. Ђурђеви Ступови су задужбина Стевана Немање из 1171. године, а подигнути су као тријумфални споменик Немањиној победи над византијском војском код Пантине. По Немањиним биографима манастир је посвећен светом Ђорђу због тога што је овај спасио Немању из амбиса у који су га бацила браћа због „бунтовне природе и немирна духа.“

Други ктитор манастира је краљ Драгутин, који је у оквиру манастирског комплекса адаптирао утврђену кулу у капелу. У овој капели сахрањен је краљ Драгутин, иако је умро у далеком Срему. Ђурђеви Ступови су страдали у више наврата. Готово да није било рата око Новог Пазара а да ова знаменитост није скнављена. Највише неприлика манастир је доживео крајем седамнаестог века, за време аустро-турских ратова и у борбама за дефинитивно ослобођење Новог Пазара 1912. године. О боравку српске војске код Ђурђевих Ступова за време другог балканског рата очуван нам је натпис на једној каменој плочи:

„ Ове борове и воће засадише војници прве чете, првог допунског батаљона, петог прекобројног шумадијског пука првог позива, са својим командантом капетаном II класе Милутином Грковићем, за спомен на боравак овде 1913. године.“

Ђурђеви Ступови су врло интересантна архитектонска целина. Имају једно кубе, јединствено по свом архитектонском склопу, украшено декоративним аркадацама. Две куле са стране и то кубе чине ову грађевину специфичном.

На основу фрагмената живописа може се готово у целини реконструисати распоред фресака у цркви и капели. Понајбоље су очувана монументална фреска свети Ђорђе на белом коњу из XIII века као и још неки детаљи из живота свога свеца. У капели краља Драгутина, која је сада рестаурацијом доведена у првобитно стање, чувају се фреске из друге половине XIII века међу којима су драгоцене композиције српских сабора и портрети припадника лозе Немањића.

Са својим живописом и архитектуром главна црква на Ђурђевим Ступовима представља блистав почетак Рашке школе у уметности.

СОПОЋАНИ

У скривеном кутку, где пенушави и бучни извор Рашке ремети плански мир и тишину, подигао је краљ Урош I Немањић манастир Сопоћани. Овај манастир, типичан пример Рашке школе у уметности, подигнут је пре седам столећа. Ктитор га је наменио за породични маузолеј па

па је у њему сахрањен, и ако је умро као изасланик у Херцеговини. Ту, поред краља, сахрањени су још краљева мајка Ана Дандоло, венецијанска принзеца и архиепископ Јонаникије, верни краљев пратилац.

Ова грађевина, са једним кубетом, са полукружном аспидом и са правоугаоном основом, дело је наших неимара, всрватно Примораца. Спољна припрата и звоник дограђени су у Душаново доба. Манастир је доста страдао крајем седамнаестог века, кад и Ђурђеви Ступови. Један монах је урезао на мермерном стубу овог манастира, непосредно после тога страдања потресно сведочанство: „Јао доме божји, видим те разореног! „Манастир је доведен у првобитно стање рестаурацијом између два светска рата и пре две деценије.

Манастир Сопоћани није атрактиван као грађевина, али је изузетно атрактиван и непревазиђен за своје доба по овоме што чува у својој унутрашњости по фреско-сликама. Сопоћанске фреске, дело анонимних мајстора, вероватно домаћих људи, али образовних у византијским центрима културе, имају неке специфичности које их чине великим и блиставим. Поред веома израженог реализма, који је даровита рука и чудесна машта мајстора зналачки дочарала, ово сликарство је и сугестивно и монументално. Лепота, склад и хармонија боја дају му посебну драж. По присуству већ давно заборављене класике и оптимистичко реалистичких схватања, изражених нарочито у монументарној композицији „Успење Богородице“; по природним, реалном и распеваном лику св. Јована, по достојанству и филозофској мудрости јеванђелиста, сопоћанске фреске наглашавају брзи долазак нове епохе у уметности васкрсле у Италији у 14. и 15. веку. То је оно што чини Сопоћане јединственом ризницом средњовековног сликарства.